

PREPAD ALI MOST MED ZAPADNO IN VZHODNO KULTURO

PARIŠKI KONGRES¹

PREVEDEL PETER DONAT

ANDRÉ GIDE

Spričo nevarnosti, ki jo vsi čutimo in smo se zaradi nje tu zbrali, bomo poskušali iz vseh najbolj svojevrstnih reakcij posameznih narodov in njihovih zastopnikov črpati najpreprostejši, najgloblji ter zato najkoristnejši in najsplošnejši nauk.

Poskusil bom pojasniti nekatere zmede.

Prva je zmeda, ki bi jo nacionalisti radi zanesli med internacionalizem in med odpor, zanikanje in obrekovanje lastne domovine. Besedi patriot so dali tako ozek, omejen in osovražen zmisel, da se je nič več ne upamo rabiti. Nekaj nas je, mnogo nas je, ki ne moremo priznati, da bi se izživljala ljubezen do domovine predvsem v sovraštvu do drugih držav. Jaz na primer sem mnenja, da sem lahko popoln internationalist in hkrati popoln Francoz. Prav kakor poudarjam, da sem lahko popoln individualist v popolnem soglasju s kolektivizmom in celo z njegovo pomočjo. Moja teza je bila vedno ta-le: slehernik služi skupnosti najboljše tako, da je kar najbolj svojevrsten. Tej tezi se pridružuje še druga, ki je bodisi njeno protislovje, bodisi njen posledični stavek: v kolektivistični družbi se lahko posameznik in njegova posebnost najpopolneje razvijeta. Ali kakor pravi Malraux, „kolektivizem vrača posamezniku njegovo plodnost“.

Kar velja za posameznike, velja v isti meri za narode. V Rusiji ne občudujem ničesar bolj kakor veliko skrb za varstvo in spoštovanje posebnosti vsakega naroda in vsake majhne države, ki je vključena v Unijo: spoštovanje do jezika, navad, običajev in kulture, ki je lastna vsaki državici. To spoštovanje je ravno nasprotje tega, kar navadno očitajo kolektivizmu in Rusiji, namreč, da skuša vse izenačiti in vse ljudi v tej neizmerni Rusiji ustrojiti po istem kopitu in razširiti to metodo na vso zemeljsko oblo.

Govorim kot pisatelj in hočem govoriti le o kulturi in literaturi. Toda prav v literaturi se najbolj dovršeno uresničuje triumf splošnega v posebnem in človeškega v osebnem. Kaj je bolj špansko kakor Cervantes, bolj angleško kakor Shakespeare, bolj francosko kakor sta Rabelais in Voltaire — in kaj je pri tem tako splošno in tako globoko človeško, sem povedal že pred več kakor tridesetimi leti. S tem, da je vsak teh velikih avtorjev razvil svojo posebnost, je dosegel neko globoko in splošno človečnost. Zato govorim kot Francoz in mislim, da je najbolje, da s tega vidika raziskujem to težavno vprašanje, pred katero smo postavljeni.

¹ Slovenski pisatelji niso bili povabljeni ne na pariški ne na moskovski kongres. Ker se jih problemi, o katerih se je govorilo na obeh kongresih, enako tičejo kakor vseh pisateljev na svetu, vabi uredništvo slovenske pisateljice, da bi spričo značilnejših govorov na obeh kongresih, priobčenih v tej številki, izpovedali svoje misli in nazore, ki jih bo potem uredništvo v eni prihodnjih številkih skupaj objavilo.

Najprej bi želel prikazati površno sliko naše literature.

Pravkar sem imenoval Rabelaisja. V francosko leposlovje je prinesel neki nemiren element, ki ga pozneje več ne opažamo. Dejal sem, da je bil zelo reprezentativen za naš narod. Še pomembnejši je bil za svoj čas. Naša književnost se je skoraj takoj nato pomirila, zmodrila in ublažila. Po mojem mnenju jo v celoti najbolj označuje neko nenavadno nagnjenje k abstrakciji in pa to, da hoče doseči popolnost v tem, da se oddaljuje od slučajnosti, naključij in materialnih težav življenja.

Govorim kajpak o naši tako imenovani klasični literaturi. Avtorji, gledalci ali bralci in igralci, to se pravi junaki romanov in tragedij, vsi se izogibajo vprašanju svojih potreb.

Književnik je govoril imovitim ljudem o imovitih ljudeh. Taka je bila njegova vloga. Če sam ni bil imovit, se nas to ne tiče. Prav tako se ne smemo vznemirjati, na kakšni bedi morda teži bogastvo onih srečnežev. Književnost in misel se enako izogibata teh mučnih vprašanj. Čudovite Racineove tragedije so cvetlice, ki se razcvitajo samo v rastlinjaku. Clovek, s katerim se ukvarjajo, živi brez dela in ima dovolj časa, da se ukvarja s svojimi strastmi, s svojo dušo in s svojim duhom. Njegove strasti imajo časa na pretek, da se razvijajo po mili volji.

Nočem obtoževati literature, saj njenih mojstrov in ne cenim nihče bolj od mene. Trdim celó, da ni izza grških časov umetnost nikoli dosegla tolikšne popolnosti. Porečejo nam: ti kralji in kraljice v tragedijah sedemnajstega stoletja nas ne zanimajo. Samo pomilovanja so vredni tisti, ki po eni strani nimajo čuta za čisto lepoto njihovih dejanj in besed, po drugi strani pa ne morejo videti pristnosti v strasteh, ki jih pokriva in ščiti ta škrlat. Toda osebe v teh tragedijah so ljudje, ki uživajo prvenstvene pravice. Taka literatura, ki nam je dovoljevala opazovati le tovrstna bitja in predvsem njihovo glavo in srce, je bila v nevarnosti, da izgubi tla pod nogami. Umetnost, ki izgubi stik z resničnostjo in z življenjem, postane hitro izumetničena. Če izvzamem latinsko literaturo, ki v tem še nadkriljuje našo klasično literaturo, se mi ne zdi nobena ali vsaj nobena evropska tako brezkrvna, tako blizu izumetničenosti in vsak hip v nevarnosti, da zabrede vanjo. Literatura se presnavlja in obnavlja vedno le iz temeljev, iz zemlje in iz ljudstva. Lahko bi jo primerjali z Antejem, o katerem nam pripoveduje grška bajka tako globoko poučno, da je takoj izgubil vse svoje moči in vrline, če se mu noge niso več dotikale tal. Naši literaturi nista vrnila njene moči, ko jo je nujno potrebovala, niti Montaigne niti Voltaire, kljub vsej njuni genialnosti. Ne, pač pa prostaka in plebejca, Jean Jaques in Diderot.

Morda se iz pretirane ljubezni do oblike, do videza in do besede francoska književnost neoprestano nagiba k izumetničenosti in „narejenosti“. Romantično gibanje je lahko pobijalo izumetničenost v klasicizmu samo tako, da mu je zoperstavljalo le še bolj izumetničena dela. Med vsemi velikimi zastopniki nove šole, kakor so Lamartine, Musset, Vigny in celó Hugo, ni izviral niti eden iz ljudstva in ni prinesel s seboj — če se smem tako izraziti — sveže krvi. Hugo je sicér kaj dobro čutil, odkod more priti rešitev. Odtod njegov ogromni napor, da bi se približal ljudstvu, govoril v njegovem imenu in ga reprezentiral, napor, ob katerem se spotika toliko ljudi, ki bi ga radi smatrali za dokaz Hugojeve „neumnosti“. Jaz pa vidim v tem kvečjemu oportunistem in celó v tem oportunizmu neko globoko intuicijo.

Ali morda pretiram to nagnjenje k izumetničenosti in narejenosti v naši literaturi? Mislim, da ne. To nagnjenje se pojavi še enkrat v simbolistični reakciji, ki je sledila neposredno Zolajevemu naturalističnemu gibanju. Celó pri Zolaju — čigar pomen toliko naših kritikov in literarnih zgodovinarjev tako sramotno podcenjuje —

celó pri Zolaju opažamo isto stremljenje po strnitvi in po abstrakciji, stremljenje, ki ga pri vsem njegovem hrepenenju po realizmu tako tesno druží z nekakšno romantiko oblike, če že ne romantiko inspiracije.

Ne, ne pretiram. Veselilo me je, ko sem čul, da neki desničarski kritik, ki je eden najpomembnejših in najbolj poklicanih, v zelo odličnem članku zagovarja civilizacijo. Spoznal je izumetničenost naše kulture, hkrati pa se zavzema za to izumetničenost in narejenost. V tem vprašanju se mi zdi jasnost važnejša kakor karkoli in zato je nujno potrebno, da zavzamemo svoje stališče.

... „Civilizacija“, čitamo v eni zadnjih števil „Action française“, „je laž. Civilizacija je stremljenje, ki bi rado postavilo izumetničenega človeka namesto naravnega človeka, obleko, lišp in masko namesto njegove nagote.“

Naš kritik nadaljuje: „Kdor ne more priznati, da je to *protinaravno* stremljenje civilizacije in ta veličastna laž njena življenjska upravičenost, dà, njena in naša veličina, ta se sam upira civilizaciji.“

Ne, ne morem verjeti, da bi morala biti laž v vsakem primeru podlaga civilizacije. Toda umetna civilizacija, ki trdi o sebi, da hoče biti umetna — zvest odraz in produkt zlaganega družbenega reda — nosi v sebi smrtne kali. Dela, ki jih še ustvarja, so zrela za smrt, prav kakor družba, ki jih odobrava, in če se ne znamo otresti vsega tega, je tudi po nas. Kultura pod steklenim zvoncem je imela svojo dobo, in če jo nacionalisti danes branijo, tem bolje, toliko jasneje vidim in nedvomno spoznavam, da so danes pravi branilci kulture na drugem bregu, na drugi strani. Sicer pa nikakor ne napadam te kulture, ki je ustvarila čudovita dela, pa najsi bodo še tako izumetničena. Absurdno in ničemurno bi bilo zanikavati preteklost. Trdil bi celó, da kultura, ki jo danes sanjamo, nedvomno ni mogla nastati neposredno in da je bilo vsekakor prav, če je bila najprej ta zlagana kultura. . . . .

Mislím, da se literatura, kultura in civilizacija danes ne morejo več razvijati kot nadaljevanje, marveč kot nasprotje prejšnje kulture. Pisec članka, ki sem ga citiral, me napada in pravi, da sem sovražnik kulture, zato ker sem apostol odkritosrčnosti. Ne, ne obračamo se proti kulturi kot takšni, marveč le proti njeni izumetničenosti in konvencionalnosti. In jaz trdim: sovražniki kulture so tisti, ki hvalijo laž in — kajti vse je povezano — tudi zlagani red, v katerem živimo.

„Izbirati moramo med civilizacijo in odkritosrčnostjo“, zaključuje avtor tega članka. Ne! Jaz nikakor ne priznam, da bi morala biti civilizacija v vsakem primeru neodkritosrčna — razumeli me boste, kaj naj si pod tem predstavljamo — ali, če hočete, da se človek lahko civilizira le, če laže. Ta pojem odkritosrčnosti se mi zdi nad vse važen, kajti nočem ga omejiti le na posameznika. Trdim, da je družba sama neodkritosrčna, če skuša zadušiti glas ljudstva in mu krati priliko, da bi govorilo. Da je neodkritosrčna, kadar drži ljudstvo v takšnem zaslužjenem stanju, poneumnjenju in nevednosti, da niti samo več ne ve, kaj bi nam moralo povedati in kaj bi družbi tako koristilo, če bi ga poslušala. Vse od početka svoje karijere sem bil proti takratnim nacionalistom, ki so dejali: „Človek je povedal že vse, kar je imel povedati. Sedaj se lahko le še ponavlja.“ Ali ni čudovito, da dve sto let po La Bruyèreju, ki je menil „da prihajamo prepozno“ — ali ni čudovito, da slutimo danes spričo neznane prihodnosti, ki je polna nevarnosti in obljub, novo človeštvo, ki je pogumno, mlado in polno novih napovedi?

Zašel sem nekoliko predaleč nazaj. Če pravimo literatura, mislimo pri tem na občestvo. Vedeti moramo, s kom književnik občuje. V nekaterih literaturah, zlasti v francoski, se dogaja včasí nekaj čudnega, da prvovrstnega pisatelja v življenju nihče ne posluša. Ali bomo trdili o njem, da piše le zase? Zaupa pač, da bo občestvo, ki ga ne more doseči v prostoru, našel v času. Njegovo občestvo je raztreseno v pri-

nodnosti. Na prvi pogled je videti bizaren in skrivnosten. Drugi ljudje nimajo čuta za njegove vrline in njegove kakovosti ostanejo neopažene. Mislim na Baudelaireja, na Rimbaudja in na Stendhala, ki je trdil, da piše le za maloštevilne in je bil preverjen, da se njegovi pravi bralci še sploh niso rodili. Enako se je dogajalo z Nietzschejem, z Williamom Blakeom in Melvilleom . . ., da se omejim le na največje.

V delu vsakogar izmed njih diha silovita moč občestva, toda občestva, ki ga še ni. Iz tega črpam véliki nauk, da ne smemo zaničevati pisatelja, ki se sprva obrača le na maloštevilne bralce. Priznati moram, da me vznemirja, ko sem čul, da je na moskovskem pisateljskem kongresu množica vsakovrstnih delavcev zahtevala od pisateljev: Govorite o nas, popisujte in slikajte nas! Literatura ni, ali vsaj ne izključno, samo ogledalo. Doslej se je sodobna sovjetska literatura skoraj zadovoljevala s to vlogo. Tako nam je darovala celo vrsto pomembnih del. Vendar se pri tem ne more zaustaviti. Gre le za to in morda predvsem za to, da novemu človeku, ki ga ljubimo in ki si ga želimo, pomagamo, da se oprosti svojih bojov in krčev, svojih napačnih predstav. Pomagati mu moramo, da se bo oblikoval in našel svoj profil. Prav za prav so vse to na kongresu čudovito izrazili Buharin, Gorkij in mnogi drugi. Literatura ne slika samo, ona oblikuje, ona načenja vprašanja in je stvariteljica.

Véliki nepriznani pisatelji, ki sem o njih najprej govoril in ki dosegajo danes ogromne naklade, so pripomogli k spoznanju, ki si ga lahko človek ustvari in si ga tudi mora ustvariti o samem sebi, vse drugače s tem, da so se povzpeli do takrat še neslutene resničnosti, kakor če bi nudili preprosto podobo človeka, kakršen je bil takrat, ali bolje, kakršen se je sebi samemu dozdeval. Iskati občestvo, pač, toda včasih se zgodi, da tega občestva spočetka ni moči odkriti. Kar se mene tiče — oprostite mi, da navajam osebni primer — meščana po rojstvu in po vzgoji, sem vse od početka svoje literarne karijere moral čutiti, da je vse, kar imam v sebi in vse, kar se mi zdi najpristnejše in najdragocenejše, v neposrednem in posrednem nasprotju s konvencijami, običaji in lažmi moje okolice. Danes se mi zdi malone nemogoče, da bi mogla biti v kapitalistični družbi, v kateri še vedno živimo, literatura, ki je kaj vredna, nekaj drugega, kakor pa opozicijska literatura.

Živeti v občestvu s svojim razredom. Nemogoče za meščanskega pisatelja. Živeti v občestvu z ljudstvom . . . No, mislim, da je to prav tako nemogoče, vse dokler je ljudstvo zgolj to, kar je danes, vse dokler ne postane to, kar bi lahko bilo in kar bo, če mu bomo pomagali. Ne preostaja nam nič drugega, kakor da se obrnemo na nepoznanega bodočega bralca in smo pri tem gotovi, da ga bomo našli, prav kakor smo našli v sebi tisto, kar čutimo, da je najgloblje in neizpremenljivo človeško.

Sovjetska Unija nam nudi danes prizor, ki nima primere in je neizmerno važen, nepričakovan, dejali bi zgleden. To je dežela, kjer more stopiti pisatelj v neposredno občestvo s svojimi bralci: namesto da bi krmaril proti toku — kakor smo prisiljeni delati mi — se mu lahko kar prepusti. V resničnosti, ki ga obdaja, najde hkrati inspiracijo, slog in neposredni objekt svojega dela. Stvar gotovo ni brez neke nevarnosti, kajti umetnina mora premagati neki odpor. Vendar bomo o tem govorili kesneje. V novi sovjetski produkciji sem videl občudovanja vredna dela. Toda to še niso dela, v katerih bi zaživel pred nami novi človek, ki ga ta literatura ustvarja in ki ga pričakujemo. Popisuje nam še borbo, oblikovanje in porajanje. Z zaupanjem pričakujemo del, ki bodo oznanjevala in bodo imela velik polet, del, v katerih bo pisatelj nadkrilil resničnost, hodil pred njo, jo bodril in odpiral nova pota.

Kaj bi na primer dejali o razpravi, ki bi obravnavala recimo . . . radij in bi se ukvarjala izključno z načinom njegovega pridobivanja. Seveda, najprej ga moramo osvoboditi. Produkcija, pridobivanje je za enkrat najvažnejše. Toda, kar me najbolj zanima in kar bi najrajši izvedel, to so njegove lastnosti, njegova narava in učinek žareče kovine.

Danes gre predvsem za to, da najdemo človeka, novega človeka. (Mi na našem nemirnem zapadu smo še daleč od tega.) Mi smo še v času boja. Mi ljubimo in hočemo ta boj, ne zaradi boja samega, marveč zaradi posledic. Mi nismo toliko prostovoljci kakor pionirji.

Vsako delo trajnih umetniških vrednot, to se pravi delo, ki lahko zadovoljuje vedno na novo se vzbujajoče appetite, vsebuje marsikaj boljšega kakor preproste odgovore na trenutne potrebe nekega razreda in neke družbe. Samoumevno je, da je koristno podpirati branje teh velikih del. In Sovjetska Rusija kaže v svojih ponatiskih Puškina in svojih vprizoritvah resničnejšo ljubezen do kulture kakor pa v poplavi proizvodov, ki proslavljajo njeno zmago in so često zelo pomembni, ki pa utegnejo biti vendarle samo trenutno zanimivi. Mislim, da tiči zmeta v tem, da opozarjamo vse preveč na ono, kar je v delih preteklosti uvaževanja vredno, in preveč natančno določamo nauk, ki nam ga nudijo. Kajti predvsem: umetnina uči dovolj že s svojo lepoto. V prenatantnem iskanju njenega „nauka“, v preveč izključnem iskanju „motivov“ in v nepoznavanju „quietivov“ spoznavam zmeta in nerazumevanje lepote. Mislim pa, da je dobro, če prepuščamo slehernemu duhu, da po svoje tolmači velike tekste. Če najdem v njih nauk, ki je nekoliko različen od običajnega, skoro bi bil dejal oficijalnega nauka, nisem gotov, da se zaradi tega že motim in bi celó ta zmeta utegnila biti često koristnejša kakor pa slepa poslušnost priznanemu mnenju. Kultura teži za emancipacijo in ne za služnostjo duha.

Le nasprotniki kolektivizma utegnejo videti v njem voljo po uniformiranju. . . . . Na našem žalostnem zapadu smo, kakor sem že dejal, še daleč od tega. Socialna vprašanja groze, da bodo nadvladala vsa druga vprašanja, nikakor ne zato, ker bi se nam zdela važnejša kakor pa vsa druga. Toda kulturno stanje je v tesni odvisnosti z družbenim stanjem in ljubezen do kulture nam narekuje besede: „Dokler ostane naša družba to, kar je, bo naša prva skrb, da jo izpremenimo.“

Danes velja vsa naša simpatija, vsa naša želja in potreba po občestvu zatiranemu, potvorjenemu in trpečemu človeku. Toda ne morem priznati, da nas človek nič več ne zanima, če ni več lačen, če nič več ne trpi in ni več zatiran. Nikakor ne priznam, da zasluži našo simpatijo le v bedi. Pač pa priznam, da trpljenje često povečuje, to se pravi, kadar nas ne ponižuje, ampak kuje in jekleni. Toda vendar si z veseljem zamišljam in si želim tistega družabnega reda, v katerem bo veselje dostopno vsem, in ljudi, ki jih bo tudi veselje lahko poveljavalo.

JULIEN BENDA

Nočem zagovarjati cne kulture in obrekovati druge, marveč le pojasnjevati. Na naših zborovanjih bodo poudarjali eni zapadno, drugi pa socialistično pojmovanje literarne umetnosti. Rad bi pripomogel, da bi se oba nazora natanko spoznala in bi se določil njun medsebojni položaj. Zdi se mi, da je razlika med obema nazoroma v tem, kako si pristaši prvega ali drugega predstavljajo umsko delovanje v odnosu do gospodarskega delovanja. Poslednje je tisto dejstvo, po katerem stopa človek v boj z zunanjim svetom, da bi zadostil svojim materialnim potrebam.

Zapadni nazor vsebuje prepričanje, da je umsko delovanje neodvisno od gospodarskega in da je nemogoče po določenih skupnih vezeh preiti od enega do drugega. To je dualistično *pojmovanje*, ki hoče — kakor ga je ožigosal Marx — ločiti človeka od njega samega in okrniti njegovo duševnost glede na celotnega človeka. Tako pojmovanje predpostavlja kajpak, da je to duševno delo neodvisno od gospodarskega, da je neizmerno vrednejše in da le ono zasluži naše spoštovanje. Z vrhov